

Г. О. Костюшко,
НПУ імені М. П. Драгоманова

УДК 37.013.46.253

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ ТЕАТРАЛІЗОВАНІ ДІЙСТВА ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ І МОЛОДІ

Анотація

У статті аналізується потенціал календарних театралізованих дійств українців щодо формування творчої активності дітей і молоді. Визначаються перспективні напрямки їх використання в соціально-педагогічній діяльності.

Ключові слова: театралізовані дійства, традиції, творчість, творча активність, театральна самодіяльність.

Аннотация

В статье анализируется потенциал украинских календарных театрализованных представлений и их возможности в формировании творческой активности детей и молодежи. Определяются перспективные направления их использования в социально-педагогической работе.

Ключевые слова: театрализованные представления, традиции, творчество, творческая активность, театральная самодеятельность.

Annotation

The article analyzes the potential of Ukrainian calendar theatrical performances and their opportunities in the formation of the creative activity of children and youth. Perspective directions of their use in social and pedagogical work are defined.

Keywords: theatrical performances, traditions, creativity, creative activity, theatrical initiative.

З актуалізацією потреби в оновленні всіх сторін життєдіяльності українського соціуму на етапі трансформування його соціально-духовної сфери особливої значущості набуває дослідження творчої складової у формуванні духовності людини. Історичний аналіз причин виникнення духовної кризи та пошуки шляхів її подолання поступово привели наукову думку до необхідності широкого залучення молоді до різних сфер життєдіяльності, розкриття її творчого потенціалу.

Це особливо актуально в наш час, коли стрімкі та динамічні процеси у соціально-культурному житті нашого суспільства сприяють віддаленню від надбань попередніх поколінь. Саме тому одним із стратегічних завдань, визначених у Державній національній програмі «Освіта», є «виховання дітей на культурно-історичному досвіді рідного народу, його традиціях, звичаях і

обрядів, багатовіковій виховній традиції, духовності” [4, 578- 597]. Розмаїтість і багатогранність українських народних традицій надає можливість педагогам стимулювати розвиток творчої особистості. Серед великої кількості українських народних традицій одне з головних місць займають театралізовані дійства, пов’язані з календарними святами.

Метою нашої статті є визначення традицій народних театралізованих дійств, пов’язаних із календарними святами та доцільність їх використання у формуванні творчої особистості.

Аналізуючи сутність поняття «традиції», доцільно в першу чергу звернутися до тлумачення цього терміну. “Традиції (лат. tradition – передача, переказ) – це досвід, звичай, погляди, смаки, норми поведінки, що склалися історично і передаються з покоління в покоління” [9, 42]. Традиції об’єднують у собі всі сфери життя людини - духовні, моральні, естетичні, трудові, мистецькі, сімейно-побутові. “Народні традиції – фундамент, на якому базуються міцні ідейні і моральні цінності: ідеали, світогляд, світосприймання, норми і правила моральної поведінки. Традиції, звичаї і обряди об’єднують минуле, сучасне й майбутнє народу” [2, 72]. Але традиції не є чимось сталим, незмінним. В процесі свого існування вони постійно збагачуються та доповнюються наступними поколіннями.

Ознайомлюючись із народними мистецькими традиціями, особистість переконується в тому, що історична сила та енергія народу, його краса акумулюються в різноманітних видах і жанрах мистецтва – музичному, танцювальному, театральному, пісенному, декоративно-прикладному тощо.

Серед багатьох жанрів народного мистецтва особливе місце посідають театралізовані дійства. Театралізовані дійства є одним із прекрасних і самобутніх явищ у виховній скарбниці українського народу. Варто сказати, що народні театралізовані дійства тісно пов’язані з релігійними віруваннями наших пращурів, циклічністю природи, етапами сільськогосподарської роботи, святами народного календаря.

Як зазначав Г. А. Хайченко, “постановки любительських *народних театрів* присвячувалися за традицією фольклорного театру до святків, різдвя, паски, масляної” [12, 53].

Сформований на основі української творчості народний театр успадкував найбільш цінні в соціальному й художньому плані риси і традиції – демократизм, гуманізм, індивідуальність у творчості, цілеспрямованість і емоційну образність. Починаючи з середини XIX ст., *театральні гуртки* створювались у різних містах і відігравали досить часто важливу роль у художньому житті не лише конкретної людини, але й міста та села. *Театральний колектив* був носієм культури, особливо серед сільського населення, і мав просвітницький характер. Такі *гуртки* зберігали та успадкували кращі традиції фольклорних форм.

Не можна не звернути увагу ще на один важливий факт: можливості, закладені в самій специфіці театралізованого дійства, які відкривають для педагога нові шляхи впливу щодо формування творчої активності

особистості. Можна сказати, що активність може функціонувати лише в усвідомленій, цілеспрямованій і бажаній діяльності, що призводить до прояву не формальної активності, а ініціативної, творчої.

Проаналізувавши різні підходи до сутності поняття “творча активність” (О. Борисової, Г. Волошиної, О. Киричука, М. Кагана, Н. Лейтес, В. Романець та ін.), ми прийшли до висновку, що поняття “творча активність” - це особистісне утворення динамічного характеру; воно є не окремою рисою особистості, а виступає інтегральною якістю, котра об’єднує в собі емоційні, інтелектуальні, характерологічні ознаки; проявляється в будь-якій діяльності людини; є проявом самостійності, ініціативності, внутрішньою потребою людини.

Не випадково один із дослідників цієї проблеми О. М. Матюшкін називає творчу активність “загальною формою прояву і розвитку здібностей, їх серцевиною, яка забезпечує можливість досліджувати, діагностувати та розвивати здібності, котрі проявляються на всіх вікових етапах - від народження дитини до вищих форм творчої діяльності людини” [6, 84].

Тут ми підійшли до одного з важливих положень, яке розкриває в принципі механізм творчої активності дітей. Суть його полягає в тому, що розвиток творчої активності - це не стільки прояв окремих здібностей, скільки розвиток їх у взаємодії. В принципі, суть творчого процесу, в якому проявляється творча активність, одна для всіх, але при цьому необхідно зуміти розкрити і розвинути потенціал творчої активності, сформувати її у процесі діяльності. Таким оптимальним видом діяльності є, на наш погляд, театральна діяльність дітей та молоді.

Народне театралізоване дійство – синтетичне за своєю структурою, змістом, дією – це витвір колективної творчості: молоді люди співають, декламують, складають вірші, імпровізують у музиці та драматичному дійстві, задалегідь конструюють і шують костюми, головні убори та святкову атрибутику. Саме синтетичний характер театрального дійства дозволяє залучати дітей відразу до різних видів мистецтв. А особливо важливо, що саме участь у театралізованих дійствах різних вікових категорій дітей може стати передумовою їх розвитку як творчих соціальних особистостей.

Достатньо цікавими, на наш погляд, є театралізовані дійства, пов’язані з календарно-обрядовими святами. Серед самих розповсюджених театралізованих дійств, які дійшли до наших часів, є традиції святкування Різдва, Нового року, Водохреща, Великодня, Зелених свят, Івана Купала тощо.

Так, наприклад, одним із цікавих і самобутніх театралізованих дійств, пов’язаних із святкуванням Різдва, є “водіння Кози” (“Зірка”, “Вертел”).

Для того, щоб краще зрозуміти сутність цього театралізованого дійства, спробуємо проаналізувати витоки його походження, зміст творів усної народної творчості (колядок, величальних пісень), символіку атрибутів, яку використовують під час проведення цього дійства.

Це дійство здійснювалося гуртом дітей та підлітків, які збиралися на Святвечір, або на Різдво, переодягалися та ходили селом, вітаючи зустрічних

піснями-колядками. Підготовка до цього свята починається ще заздалегідь. Діти молодшого віку починають розучувати колядки, щедрівки. Діти середнього віку – обдумують костюми, готують атрибути, розподіляють ролі.

Це свято об'єднало в собі дохристиянські вірування українців і часи християнської релігії. Сама назва пісенних творів - *колядки*, які співають або декламують під час свят, має давнє походження. Цю назву фольклористи-дослідники, етнографи асоціюють з язичницьким божеством зимового сонцестояння Колядою, який символізує початок року. На думку О. Знойка, Коляда – це річне «Коло Лада», «В українців це і сам обряд, і різдвяна пісня, і винагорода за колядування» [5, 113]. О. Воропай вважає, що саме слово «коляда» походить від назви Нового року у римлян – *Calendae Januariae* – назва першого дня місяця у древніх римлян [1, 89]. Щодо змісту, то колядки відзначаються великою різноманітністю сюжетів. Так, класифікуючи за тематично-часовим принципом, М. і З. Лановики виділяють такі основні групи: міфологічно-культові; родинно-господарські (величальні); історичні; біблійно – апокрифічні [5, 114].

Наступний персонаж Різдвяного дійства – це *образ кози*. «Коза» – це символічний тотем українського народу, символ воскресіння предка народу після смерті, символ добробуту, родючості [7, 54].

Як вважають сучасні фольклористи, коза - це «священна» тварина, що символізувала зодіакальне божество, уособлювала місяць. Невід'ємним елементом святкового дійства було символічне жертвоне «вбивство» кози, а також її «оживлення», що означало народження нового місяця, нового Всесвіту, початок нового календарного оберту [3, 71]. Інколи молодь використовувала маски (атрибути) у вигляді коня, вівці – символи господарського достатку.

«Зірка» – це обов'язковий атрибут колядників. Колядники з зіркою - символізували «очищення дому від злого, поганого, що було у старому році, та знамення всього доброго, світлого, чистого в новому році» [7, 23]. Зорю робили восьмикутною (семикутна зірка виступала, як віра в магічне число). Щодо походження цього символу, то тут збігаються міфологічні вірування українців, в яких зоря – символізувала дівчину-красуню, дружину, або доньку місяця, господаря неба, і християнська релігія, в якій зоря виступає символічною провісницею народження Ісуса Христа.

Ми проаналізували лише театралізоване дійство, яке присвячене святу Різдва, але традиції українських календарних театралізованих дійств достатньо розгалужені та мають невичерпні можливості щодо їх використання в соціально-педагогічній роботі.

Підводячи підсумок екскурсу щодо витоків походження українських театралізованих дійств, ми приходимо до висновків:

➤ Ознайомлення з народними традиціями відкриває невичерпні можливості заглиблення в духовні надбання української нації. Підготовка та проведення театралізованих дійств повинно базуватися на знаннях про

історичне минуле українського народу, релігійні вірування наших пращурів, звичаєві особливості народного мистецтва.

➤ Театралізовані дійства календарної обрядовості сприяють духовно-моральному вихованню: доброзичливості, емоційності, милосердя, співчуття, гуманності взаємостосунків із оточуючими.

➤ Театралізована самодіяльність - це такий вид діяльності, до якого можна залучати різні вікові категорії: від дітей молодшого шкільного віку до молоді.

➤ Враховуючи багатогранні можливості самого театралізованого дійства, надається можливість проведення різноманітних видів творчих робіт: бесід, розповідей про витоки походження свята Різдва, складання творчих оповідань на тему: “Родинні традиції святкування Різдва”, “Яким я бачу сучасний Вертеп”, проведення конкурсів на кращий різдвяний костюм (ритуальний атрибут), конкурси на краще виконання колядки (“Колядка дівчині”, “Колядка парубку”, “Колядка батькам”); виставка малюнків “Свято в нашій родині”; проведення тестування з метою визначення самого дотепного та жартівливого вертепника; театралізовані дійства “Український вертеп”.

Література

1. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис: У 2 т. – К.: Оберіг, 1991. – Т. 1. – 450 с.
2. Вступ до етнопедагогіки: Навчальний посібник. – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2004. – 88 с.
3. Етнокультурологія /Автор – укладач Л. М. Маєвська. Словник – довідник. – Житомир: «Полісся», 2007. – 392 с.
4. Закон України «Про освіту» (від 23 березня 1996 року)/ Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія / Уклад.: О. О. Любар; За ред.. В. Г. Кременя. – К.: Знання, 2005. – 767 с. – С. 578- 597.
5. Лановик М. Б., Лановик З. Б. Українська усна народна творчість: Підручник. - К.: -Знання-Прес, 2001. – 592 с.
6. Развитие творческой активности школьников. / Под ред. А. М. Матюшкина. – М.: Педагогика, 1991. – 160 с.
7. Словник символів культури України /За загальною редакцією В. П. Коцура, О. І. Потапенка, М. К. Дмитренка. – К.: Міленіум, 2002. – 260 с.
8. Стельмахович М. Українська народна педагогіка. – К.: ІЗМН, 1997 – 232 с.
9. Стельмахович М. Українська родинна педагогіка: Навч. посібник. – К.: ІСДО, 1996 – 286 с.
10. Сявавко Е. І. Українська етнопедагогіка в її історичному розвитку. – К., 1974. – 151 с.
11. Українське народознавство: Навч. посіб. / За заг. ред. С. П. Павлюка. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2004. – 570 с.
12. Хайченко Г.А. Русский народный театр конца XIX начала XX века. – М.: - Искусство, 1975 – 368 с.